Liefdesleven

meulenhoff.nl

Stephen Grosz

Liefdesleven

Dit boek kan je relatie redden

Vertaald door
André Haacke en Ruud van der Helm

MEULENHOFF

ISBN 978-90-896-8474-5
ISBN 978-94-023-3061-8 (e-book)
ISBN 978-90-492-1529-3 (audio)
NUR 770

Oorspronkelijke titel: *Love's Labour*
Omslagbeeld: Pinta Grafische Producties
Auteursfoto: Bettine von Zwehl
Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2025 Stephen Grosz
© 2027 Nederlandse vertaling André Haacke en Ruud van der Helm en Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Voor mijn familie, met liefde

Elkaar werkelijk liefhebben is misschien wel
de moeilijkste opgave die ons gegeven is:
de ultieme proef, de laatste beproeving, het werk
waarvoor al het andere slechts een voorbereiding vormt.

RAINER MARIA RILKE

Al onze mislukkingen zijn uiteindelijk
mislukkingen in de liefde.

IRIS MURDOCH

Inhoud

Proloog: overgave	9
Trouw met me	17
Verloren liefde	45
Een onmogelijk verlangen	65
Seks en inzicht: drie casussen	97
Connecties	115
Cadeaus	143
Vonken	151
Liefde en tijd	163
Terug naar huis	177
Spookbeelden	185
Epiloog: liefde en geluk	215
Bronvermelding en aantekeningen	221
Dankwoord	233

Proloog: overgave

Het is januari 1983, de eerste maandag na Nieuwjaar. Een donkere hemel; ijskoude regenvlagen. Harley Street staat vol taxi's. Wanneer het verkeerslicht op groen springt, rijden ze niet door. Ze kunnen geen kant op. Onder hun paraplu's manoeuvreren voetgangers behoedzaam langs elkaar heen om botsingen te voorkomen.

Ik vind 5 Upper Wimpole Street en bel aan. De receptionist brengt me naar een wachtkamer die zacht wordt verlicht door schemerlampen. In de haard brandt een kolenvuur. Donkere vloerdelen; een groot tapijt. Ik ga aan de andere kant van de kamer zitten, zodat ik de deur kan zien.

Wie psychoanalyticus wil worden, moet zelf in analyse. Die ervaring heeft grote invloed op de manier waarop je later zult werken; hoe zou het ook anders kunnen? Ik wacht op mijn eerste psychoanalytische sessie.

Precies om 9 uur verschijnt dr. Limentani. Hij glimlacht kort en knikt.

Hij neemt me mee naar een sobere spreekkamer, nog warmer dan de wachtkamer, en gaat op zijn stoel achter de divan zitten.

'Maak het je gemakkelijk. Je kunt in de stoel gaan zitten of op de divan gaan liggen.' Hij zwijgt even. 'Persoonlijk zou ik de divan kiezen.'

Als ik nu, veertig jaar later, terugkijk op het begin van mijn leven als psychoanalyticus, herinner ik me vooral de overgang van al het rumoer buiten naar de stilte binnen, van kou naar warmte. Ik herinner me ook wie ik toen was.

Ik was eenendertig jaar en nog onvolwassen. Ik was impulsief, werd snel verliefd en verwarde intensiteit vaak met intimiteit. Ik dacht dat ik alles helder zag, maar mijn beeld van de liefde werd gevormd door de simplistische en beperkende verhalen van de populaire cultuur. Ik sprak met mijn vrienden over liefde alsof het een betrekking was waar een commissie de ideale kandidaat voor moest aanwijzen. Ik geloofde dat geluk vanzelf zou volgen, als ik maar de 'juiste' persoon vond.

Er was nog zoveel wat ik niet begreep. Ik begreep niet dat ieder mens verantwoordelijk is voor zijn eigen geluk; dat de kans groot was dat als ik mezelf niet met aandacht en zorg behandelde, veel anderen dat waarschijnlijk ook niet zouden doen.

Ik begreep pijn niet. Ik dacht dat de vele vormen van pijn die we ervaren wanneer we van iemand houden – verlangen, angst, verdriet – gevoelens waren die we moeten vermijden, symptomen die moeten verdwijnen. Ik begreep niet dat pijn het gevoeligste instrument is dat we bezitten om te ontdekken waar we naar verlangen.

Als het om liefde gaat, bedriegen we onszelf: met het wie, het wat en het waarom. Maar we bezitten ook het vermogen om dat zelfbedrog ongedaan te maken. Liefde vraagt van ons dat we onszelf en degenen van wie we houden werkelijk proberen te zien. Het is onze poging de wereld te zien zoals die werkelijk is. Iris Murdoch schrijft: 'Liefde is het zien van de ander als individu. Liefde is het buitengewoon moeilijke besef dat iets anders dan jezelf werkelijk bestaat. Liefde is de ontdekking van de werkelijkheid.'

Mijn eerste les in de liefde: het onderscheid tussen overgave en onderwerping.

Liggend op de divan van dr. Limentani werd ik verrast door mijn eigen tranen. Tijdens het grootste deel van mijn eerste sessie kon ik nauwelijks spreken. Nu besef ik dat dit een reactie was die ik later vaker bij patiënten terugzag: de opluchting te weten dat er iemand was die naar me luisterde, en dat hij er ook de volgende dag en de dag daarna opnieuw zou zijn, zolang ik maar wilde blijven komen.

Toen ik een paar dagen later mijn stem hervond, sprak ik met mijn psychoanalyticus over mijn oedipuscomplex, mijn projecties en introjecties, mijn overdracht en zijn tegenoverdracht. Ik gaf hem mijn visie op Freud en Lacan, Melanie Klein en Winnicott. Ik vertelde wat ik vond van recente artikelen in het *Journal of the American Psychoanalytic Association* en het *International Journal of Psychoanalysis*. Hij liet me een tijd zo doorgaan totdat hij me na een paar we-

ken vroeg: 'Is het je opgevallen dat jij meer over psychoanalytische theorie praat dan ik?'

Wat probeerde hij me duidelijk te maken?

'Maar zegt Freud niet in zijn *Inleidende colleges in de psychoanalyse* dat de klinische praktijk gebaseerd is op psychoanalytische theorie?' vroeg ik.

'We kúnnen het natuurlijk over psychoanalytische theorie hebben, maar waar blijf jíj dan?' vroeg hij. En bij een andere gelegenheid: 'Waarom neem je altijd Freud mee naar je sessies, of een van de andere grootheden uit de psychoanalyse? Waarom ben je zo bang om hier alleen te zijn?'

Destijds dacht ik dat dr. Limentani bedoelde dat ik door me aan psychoanalytische theorie vast te klampen met het verkeerde meisje uitging, terwijl ik me eigenlijk zou moeten overgeven aan de analyse zelf. Maar achteraf zie ik dat dr. Limentani iets zichtbaar maakte dat zozeer deel van mij was dat ik het zelf niet kon zien.

Naast mijn eindeloze uitweidingen over psychoanalytische theorie was ik als patiënt ongelooflijk – misschien zelfs dwangmatig – gehoorzaam: ik kwam nooit te laat, sloeg nooit een sessie over en betaalde mijn rekening op de dag dat ik haar ontving. Dr. Limentani zag mijn verlangen om hem te behagen, om alles te doen waarvan ik dacht dat hij het van mij verwachtte. Gaandeweg maakte hij me in een reeks heldere en scherpzinnige interpretaties duidelijk dat ik geloofde dat hij me zou accepteren als ik me aan hem onderwierp – als ik de patiënt werd die ik dacht dat hij

wilde dat ik was – en dat die acceptatie me zou verheffen, genezen en me mijn leven zou teruggeven.

Ik benaderde dr. Limentani zoals ik zo veel andere mensen had benaderd die belangrijk voor me waren. Ik wilde dat hij me aardig vond, in de hoop dat zijn acceptatie, zijn liefde, me zou veranderen. Door zijn interpretaties begreep ik dat dit meer was dan een terugkerend patroon in mijn leven: het was mijn leven.

Ik zag dat er een wezenlijk onderscheid bestaat tussen je overgeven aan iets (of iemand) en je eraan onderwerpen. Had ik dit onderscheid eerder begrepen, dan had me dat veel lijden kunnen besparen. Je overgeven betekent loslaten; het voelt als bevrijding. Wanneer twee mensen zich aan elkaar overgeven, voelen ze zich levend, krachtig en geliefd. Ze voelen liefde.

Onderwerping – of onderdanigheid – is iets anders. Ook die begint met het verlangen geliefd te worden, maar jezelf aan iemand onderwerpen geeft het gevoel dat je onder diens controle bent geraakt. Onderwerping berust op een impliciete ruil: ik geef jou wat je wilt – ik ben wie jij wilt dat ik ben – en in ruil daarvoor zul jij van mij houden. Omdat zo'n ruil nooit standhoudt, moet hij uiteindelijk mislukken. Onderwerping gaat daarom vaak gepaard met gevoelens van berusting of depressie.

Toen ik dr. Limentani uiteindelijk kon vertrouwen en al mijn theoretische overpeinzingen buiten de deur liet – me overgaf aan de analyse – merkte ik dat ik niet zo vaak meer in tranen uitbarstte. (En ik ontdekte ook dat de wereld niet verging wanneer ik wel moest

huilen.) Ik had andere dingen te zeggen. Mijn precieze woorden en zijn reacties herinner ik me niet meer. Waarschijnlijk sprak ik over wat er in mijn leven gebeurde: het einde van een liefdesrelatie; mijn gevoelens over mijn onderzoek en opleiding; de kanker van mijn moeder.

Door zijn rustige maar vasthoudende aandringen om mijn gevoelens, dromen en associaties onder woorden te brengen bracht dr. Limentani me er langzaam toe een kaart van mijn innerlijke wereld te tekenen: hier is verlangen, hier is afgunst; hier, op deze plek, is verdriet. Geleidelijk begonnen mijn innerlijke en uiterlijke wereld beter op elkaar aan te sluiten, en dat voelde als een bevrijding. Ik merkte dat ik dingen beter begon te begrijpen die vroeger raadselachtig voor me waren geweest. Maar belangrijker: ik voelde me minder eenzaam, niet langer alsof ik met mijn rug tegen de muur stond.

Ik begon aan mijn psychoanalyse in de overtuiging dat dr. Limentani vanaf het begin al wist wie ik was, dat psychoanalyticus zijn betekent dat je het allemaal al weet. Het tegendeel is waar: psychoanalyse is een bijzondere vorm van niet-weten. Psychoanalyse komt neer op twee mensen die het samen niet weten. Het is samen proberen te begrijpen. De enige manier waarop hij mij kon leren kennen – waarop wij mij konden leren kennen – was door te praten en te luisteren.

Trouw met me

1

Als ik nu in mijn Filofax-agenda van 1989 terugkijk, zie ik dat ik van plan was de laatste zaterdag van november in Cambridge door te brengen. Mijn voorgenomen bezoek aan een schilderijententoonstelling in Kettle's Yard ging echter niet door nadat ik vrijdagavond laat was gebeld door Sophie A.

Sophie vertelde dat een vriendin haar mijn nummer had gegeven en dat ze dringend met iemand moest praten. Zij en haar verloofde, Nicholas – Nick – hadden het afgelopen weekend hun huwelijksuitnodigingen klaargemaakt. Maandagochtend had hij zijn helft meegenomen en op de post gedaan. De zestig uitnodigingen die Sophie zou posten, zaten nog steeds in een draagtas onder haar bureau op kantoor. Ze kon zich er niet toe brengen ze te posten, mee naar huis te nemen of het Nick te vertellen. Ze wist niet wat ze moest doen. Ze wist niet eens zeker of ze mij wel had moeten bellen. Ik bood haar een consult aan voor de volgende dag.

Die zaterdag verscheen Sophie niet op het afgesproken tijdstip. Na een kwartier wachten nam ik aan dat ze de uitnodigingen alsnog had verstuurd of dat ze met

haar verloofde had gesproken en de gevolgen daarvan onder ogen had gezien. Ik zette koffie in de kleine keuken naast mijn spreekkamer en maakte net de post open toen de deurbel ging.

De vrouw bij de voordeur was lang en elegant. Ze had haar steile, donkere haar in een strakke, geometrische bob tot op haar kin. Ze droeg een bril met een dun metalen montuur. Op de spijkerbroek na was alles wat ze aanhad zwart. Ze stapte aarzelend de spreekkamer binnen.

Zonder haar jas uit te doen ging Sophie op het puntje van de stoel tegenover me zitten. Ze bleef zich verontschuldigen dat ze te laat was gekomen. Ze legde uit dat ze even bij haar ouders was langsgegaan. Ze had hun over de uitnodigingen willen vertellen, maar toen ze er eenmaal was, had ze dat niet kunnen opbrengen.

'Ik ben waarschijnlijk benauwd voor hun reactie. Ze zijn dol op Nick,' zei ze. Ze verontschuldigde zich opnieuw tegenover mij. Ze was zichzelf niet. Ze was kunstcorrespondent bij een landelijke krant. Ze was niet iemand die besluiteloos of impulsief handelde.

'Is zoiets je weleens eerder overkomen?' vroeg ik.

'Nooit,' zei ze.

Ze vertelde me over haar relatie met Nick. Ze hadden elkaar via vrienden leren kennen en hadden al een eerste hobbel overwonnen toen zij dacht dat hij mogelijk nog gevoelens had voor een oude vriendin. De aantrekkingskracht tussen hen was altijd groot geweest. Natuurlijk waren er ook dingen die haar

dwarszaten. Hij was pas benoemd tot docent geschiedenis aan een universiteit in Londen en ze vond dat hij te hard werkte. Ze hadden de gebruikelijke ruzietjes over de afwas en het huishouden. Hij had nog altijd iets puberaals over zich, maar gold dat niet voor alle mannen?

'Het is vast ook niet makkelijk om met mij samen te leven,' zei ze. 'Ik verwacht dat hij net zo georganiseerd is als ik. Als ik hem naar de supermarkt stuur voor tien dingen en hij komt terug met acht, kan ik mijn frustratie maar moeilijk verbergen. Dan kijk ik alsof ik denk: had ik het maar zelf gedaan.'

Maar Nick werd daar niet boos om, zei ze. Andere vriendjes wel.

Ze leunde voorover in haar stoel. Ze maakte haar jas los en liet hem van haar schouders glijden. 'Meneer Grosz, voor mij is er niemand anders. Ik begrijp alleen niet wat me overkomt. Ik ben bang.'

Sophie was opgegroeid in Notting Hill, vlak bij Portobello Road, waar haar ouders een antiekzaak hadden. Ze handelden in antieke bouwmaterialen en interieurstukken: schouwen, deur- en raambeslag, vloeren, tuinornamenten, verlichting, spiegels, textiel en tapijten. Ze vond het vreselijk dat ze hun niets had verteld over de huwelijksuitnodigingen. Meestal vertelde ze haar ouders alles. Ze was enig kind en ze hadden een hechte band.

Ik stelde Sophie een paar vragen over haar eet- en slaappatroon. Ze zei dat ze vroeg wakker werd, zich soms angstig voelde en nare dromen had. De afgelo-

pen nacht was verschrikkelijk geweest. Bang dat ze onze afspraak zou missen, was ze steeds weer wakker geworden om op haar wekker te kijken. Pas tegen de ochtend viel ze in een diepe slaap en begon ze te dromen.

'Ik droomde dat ik met mijn vader en moeder in een kleedkamer was. We moesten ons uitkleden en doorlopen naar de douches. Op de een of andere manier besefte ik dat we vergast zouden worden. Ik kon er niets aan doen. We konden niet in de kleedkamer blijven. We moesten verder, door de deur. We zouden allemaal doodgaan.' Ze keek me aan. 'En toen werd ik wakker.'

'Waarom droom ik nou zoiets?' vroeg ze.

Mijn stilzwijgen leek Sophie ongemakkelijk te maken.

Ze aarzelde even en vertelde toen dat ze niet Joods was, en Nick ook niet. De Holocaust was niet een onderwerp waar ze veel mee bezig was. Een paar maanden eerder, kort nadat Primo Levi was overleden, had ze een documentaire over hem op televisie gezien. Ze had een van zijn boeken gelezen, maar dat was alweer een tijd geleden. Haar droom zei haar niets. We zaten zwijgend tegenover elkaar.

Na een minuut of twee vroeg ik haar waar ze aan dacht.

Ze draaide aan haar verlovingsring, zei dat ze zich schaamde en hoopte dat ik het niet verkeerd zou opvatten, maar toen haar vriendin had voorgesteld dat ze naar mij toe zou gaan, had ze even gedacht dat ik

misschien Joods was. Grosz is toch een Joodse naam? Ze had aan Freud gedacht. Die was ook Joods. Sophie zweeg even. 'Ik klink verschrikkelijk. Ik weet niet waarom ik over de Holocaust heb gedroomd.'

Ik had het idee dat Sophies droom niet over concentratiekampen, de Holocaust of Joods-zijn ging. Haar angst wees eerder op een verwacht innerlijk debacle. En toch – hoewel ze haar associaties eerlijk en vrijuit uitsprak, en hoewel de droom zelf eenvoudig leek – moest ik erkennen dat ik er maar moeilijk vat op kreeg. Ik liep vast.

Ik dacht aan Freud: als hij de droom van een patiënt niet kon ontrafelen, vroeg hij de patiënt de droom opnieuw te vertellen. Gewoonlijk paste de patiënt het verhaal dan iets aan. Volgens Freud verraadden juist die aanpassingen de 'zwakke plek' in de droom.

Toen ik haar vroeg de droom te herhalen, vertelde Sophie hem bijna precies zoals de eerste keer. Maar toen ze de kleedkamer beschreef, voegde ze nog iets toe. 'Hij was niet erg groot,' zei ze terwijl ze haar armen spreidde. 'Ongeveer zo groot als deze kamer.'

'Deze kamer, mijn spreekkamer' – ik spreidde ook mijn armen – 'is ook een soort kleedkamer.'

Sophie keek me niet-begrijpend aan en glimlachte toen. 'Dat denk ik ook, maar wat betekent dat?' vroeg ze.

Ik zei dat ik dacht dat haar droom, haar te laat komen en haar slapeloosheid erop wezen dat ze gespannen was voor onze ontmoeting.

'Zijn de meeste mensen die hier komen dat niet?'

Ze kruiste haar enkels en trok ze onder haar stoel. 'Waarom zou ik over gaskamers dromen?'

Ik zei haar dat de droom misschien uitdrukte dat ze bang was dat vooruitgaan – veranderen – haar leven met haar ouders zou vernietigen.

'Ik zie mezelf niet als iemand die bang is voor verandering,' zei ze.

'Je wilt veranderen: trouwen, een nieuw gezin stichten. Maar ik denk dat je bang bent dat die ontwikkeling je gezin van vroeger bedreigt.'

'Denk je dat ik niet wil trouwen?'

'Dat heb ik je niet horen zeggen,' zei ik.

Ik vertelde Sophie dat ik dacht dat ze vastzat. Ze ging een nieuw gezin stichten, maar ze wilde haar oude gezin niet vernietigen. Hoewel ze zich misschien schuldig voelde omdat ze de uitnodigingen niet had verstuurd, beschermde ze daarmee ook Nick en haar ouders.

'Als je de relatie met hem had willen beëindigen, zou je hem hebben verteld dat je er niet mee door kon gaan,' merkte ik op.

'Je zegt dat ik niet vooruit kan en ook niet terug. Dat begrijp ik. Dat is slim gezien,' zei ze. Toch wilde ze van mij weten hoe ze moest beslissen. Moest ze trouwen of niet? 'Ik hoopte dat je me kon helpen dat op te lossen.'

Sophie sloeg haar armen om zich heen en keek me aan. 'Wanneer kan ik dan wel verder?'

'Ik weet het niet,' zei ik. 'Nu lijk je het niet te kunnen.'

'Is dat het?'